

С. І. ВАСЮТА

РОЗРОБКА КПРС ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Метою соціально-економічної політики КПРС на сучасному етапі є найбільш повне задоволення матеріальних і духовних потреб радянської людини на основі інтенсивного розвитку народного господарства та раціонального використання трудових, матеріальних і природних ресурсів. Масштабність цих завдань обумовлює зростання потреб суспільного виробництва у природних ресурсах і визначає життєву необхідність їх раціонального використання, охорони та розширеного відтворення.

Основною вирішення питань раціонального природокористування є науково обгрунтована екологічна політика КПРС, яка є результатом, творчого розвитку марксистсько-ленінського вчення про взаємодію суспільства і природи. Базуючись на визначенні суспільної праці як процесу, „в якому людина своєю власною діяльністю опосереднює, регулює і контролює обмін речовин між собою і природою”¹, К. Маркс і Ф.Енгельс глибоко проаналізували історичні форми взаємодії суспільства і природи та їх основні закономірності, переконливо довели, що екологічна проблема – це у першу чергу соціальна проблема. „Історію. – наголошували вони, – можна розглядати з двох боків, її можна поділити на історію природи і історію людей. Однак обидві ці сторони нерозривно зв'язані, доти, поки існують люди, історія природи і історія людей зумовлюють одна одну”².

Основоположники марксизму-ленізму прийшли до висновку, що всі антагоністичні суспільно-економічні формації, в силу притаманних їм характерних рис, не в змозі забезпечити раціональний тип використання природних багатств. Щоб ліквідувати протиріччя у відносинах суспільства і природи, відзначав Ф. Енгельс, необхідно свідомо організувати планове ведення суспільного виробництва та розподілу. А для такої організації суспільства, підкреслював він, „...потрібен переворот, у нашому існуючому досі способі виробництва і разом з ним у всьому нашому теперішньому суспільному ладі”³. Отже, історична можливість забезпечити раціональне природовикористання відкривається лише ніс шляху соціального прогресу. Тільки при комунізмі, писав К.Маркс, можливе „справжнє розв'язання суперечності між людиною і природою...”⁴.

Розвиваючи вчення К. Маркса і Ф. Енгельса про об'єктивні закономірності взаємодії суспільства і природи, В. І. Ленін переконливо довів необхідність та історичну можливість оптимізації взаємовідносин суспільства та природи при соціалізмі. Під його безпосереднім керівництвом у Країні Рад вперше в історії почали утверджуватися соціалістичні принципи природокористування, формувалося гуманістичне відношення суспільства до природи.

В. І. Ленін неодноразово підкреслював, що хоча проблема охорони природи і є побічним продуктом розвитку науково-технічного прогресу, однак в умовах соціалістичного суспільства він не суперечить принципу гармонії між людиною і природою, а навпаки, є її головною передумовою, оскільки забезпечує прогрес продуктивних сил разом з раціональним використанням природних ресурсів країни. „Для того, щоб захисти-

ти джерела нашої сировини... – писав В. І. Ленін, – потрібне додержання науково-технічних правил і раціональна експлуатація”⁵.

У багатьох своїх працях Володимир Ілліч глибоко і всебічно проаналізував проблеми соціалістичного природокористування. Його ідеї про охорону природи стали теоретичною основою перших декретів та природоохоронних актів Радянської держави.

Прийняття II Всеросійським з’їздом Рад Декрету „Про землю” поклато початок втілення в життя соціалістичного принципу природокористування на засадах суспільної власності на засоби виробництва і природні ресурси та піднесло його до рівня загальнодержавного значення. У Декреті підкреслювалося, що „вся земля... обертається у всенародне добро і переходить в користування всіх, хто працює на ній”, а „всі надра землі: руда, нафта, вугілля, сіль і т. д., а також ліси і води, які мають загальнодержавне значення, переходять у виключне користування держави”⁶.

Турбота В. І. Леніна про ефективне й бережливе користування джерелами природної сировини у народному господарстві була втілена і в багатьох інших документах. Ленінські ідеї про охорону й використання лісових ресурсів лягли в основу декрету ВЦВК „Про ліси” від 27 травня 1918 р., постанови РНК СРСР „Про організацію лісового господарства” від 31 липня 1931 р.⁷ та інших партійних і державних документів, які закріпили соціалістичні принципи користування природними ресурсами та заходи щодо їх охорони та відтворення. Всього у перші роки Радянської влади було прийнято 234 законодавчих акти про охорону природи, в розробці яких активну участь брав В. І. Ленін, сто з них були підписані особисто ним⁸.

В постанові XXVII з’їзду КПРС про основні напрямки економічного і соціального розвитку СРСР на 1986–1990 роки і на період до 2000 року приділена увага охороні навколишнього середовища і раціональному використанню природних ресурсів⁹.

Аналіз негативного впливу людської діяльності на природу показує, що він зумовлений не стільки зростанням масштабів суспільного виробництва, скільки недосконалістю його технології. Адже частина природних ресурсів після їх промислового використання в системі суспільного виробництва повертається у біосферу із шкідливими для неї якими. Саме такий підхід дозволив КПРС теоретично обґрунтувати перехід від традиційного розуміння охорони природи до більш широкого поняття – раціонального, комплексного використання її потужностей та ресурсів на основі досягнень науково-технічного прогресу і переваг соціалістичної системи господарювання. Партія поставила завдання кардинально змінити характер і темпи розвитку промислової технології, її сировину та енергетичну базу, матеріально-технічну структуру суспільного виробництва. На цій основі необхідно забезпечити планомірний і пропорційний розвиток продуктивних сил, створити необхідні умови для збереження високої продуктивності природи та її відновних здатностей. Саме так партія розвинула ленінські настанови про можливість забезпечення раціонального природокористування при соціалізмі на основі широкого впровадження досягнень науково-технічного прогресу. Основні напрямки екологічної політики КПРС на сучасному етапі й на перспективу знайшли своє втілення в Конституції Союзу РСР, рішеннях

з'їздів КПРС¹⁰, у постанові Верховної Ради СРСР від 20 вересня 1972 р. „Про заходи по дальшому покращанню охорони природи і раціональному використанню природних ресурсів”¹¹, в постановах ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 29 грудня 1972 р. „Про посилення охорони природи та поліпшення використання природних ресурсів”¹², від 1 грудня 1978р. „Про додаткові заходи по посиленню охорони природи та поліпшенню використання природних ресурсів”, від 4 липня 1981 р. „Про посилення роботи по економії і раціональному використанню сировинних, паливно-енергетичних та інших матеріальних ресурсів”¹³ та в багатьох інших документах, в яких підкреслено можливість реалізації раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього середовища на сучасному етапі розвитку радянського суспільства. Можливість забезпечення раціонального природокористування полягає у широкому впровадженні нових ефективних методів розробки родовищ корисних копалин, прогресивних технологічних процесів їх забезпечення і переробки, створенні наукових і технічних основ комплексного використання всіх видів сировини та її побічних продуктів.

Комуністична партія, глибоко усвідомлюючи історичну необхідність створення такого суспільного матеріального виробництва, в процесі якого всі ресурси використовуватимуться комплексно, тобто так, „як діє сама природа”¹⁴, спрямовує свої теоретичні і практичні зусилля на створення екологічного, замкнутого маловідходного, а в перспективі – безвідходного суспільного виробництва. На нинішньому етапі економічного і соціального розвитку країни впровадження маловідходних і безвідходних технологій, які дозволять виключити забруднення навколишнього середовища і забезпечити глибоку комплексну переробку первинної і вторинної сировини і за рахунок цього одержати додаткову продукцію, – стратегічний напрям природоохоронної діяльності КПРС, головний і єдино можливий шлях раціонального підходу до використання природних ресурсів країни соціалізму¹⁵. „Науково-технічний процес повинен бути націлений на радикальне поліпшення використання природних ресурсів, сировини, матеріалів палива та енергії на всіх стадіях – від видобутку і комплексної переробки сировини до випуску і використання кінцевої продукції”¹⁶.

КПРС і Радянська держава домагаються оптимізації взаємовідносин суспільства і природи на основі планового контролю і регулювання процесу її *соціалізації*, підвищення ефективності використання природних ресурсів в масштабах всього, суспільства. В постанові від 29 грудня 1972 р. „Про посилення охорони природи та поліпшення використання природних ресурсів”¹⁷ ЦК КПРС та Рада Міністрів СРСР підкреслили важливість введення і розробки планів охорони природи і раціонального використання природних ресурсів у процесі складання державних планів економічного і соціального розвитку, визначивши їх виконання як важливий критерій оцінки діяльності кожного трудового колективу. На цьому наголошено і в прийнятому восьмою сесією Верховної Ради СРСР „Законі про трудові колективи і підвищення їх ролі в управлінні підприємствами, установами, організаціями”¹⁸. Адже саме у первинній ланці суспільства – трудовому колективі – високі поняття про взаємодію суспільства і природи реалізуються у практичних буденних справах.

Визначення у розрахункових показниках планів не тільки кількості

та якості продукції, а й витрат на її виробництво природного матеріалу дозволяє визначити її собівартість з урахуванням використання природних ресурсів¹⁹. Починаючи з 1975 р. в державний план розвитку народного господарства СРСР і союзних республік включено розділ „Охорона природи і раціональне використання природних ресурсів“, який розробляється на основі контрольних даних, схвалених з'їздами КПРС.

Новою формою перспективного планування природоохоронних заходів у нашій країні є територіальні комплексні схеми охорони природи міст і великих промислових центрів, територій союзних і автономних республік, країв, областей, окремих регіонів та природних комплексів. Питання про їх розробку було порушене ще в 1978 р.

Науково-технічний прогрес у соціалістичному суспільстві виступає вирішальною передумовою інтенсифікації суспільного виробництва поряд із мінімальним негативним екологічним впливом. На вирішення цих проблем наше суспільство відводить величезний науково-технічний потенціал. Неабияке значення в цьому відношенні має розроблена під керівництвом ЦК КПРС комплексна програма науково-технічного прогресу на 20 років, у виконанні якої беруть участь Академія наук СРСР, Державний комітет по науці і техніці, Держбуд, Держплан СРСР та союзних республік. Важливим завданням її є прискорення робіт у галузі природокористування, створення „наукових основ технологій комплексного використання сировини та побічних продуктів, які зберігають енергетичні і трудові ресурси, використовують замкнуті технологічні цикли“²⁰.

Серед важливих програм охорони та раціонального використання природних ресурсів Радянської України такі масштабні програми, як: „Дніпро“, „Донбас“, „Західний Донбас“, „Карпати“, „Полісся“, „Повітря“ та ін. У роки одинадцятої п'ятирічки під керівництвом АН УРСР в галузі охорони природи здійснювалися 22 цільових комплексних плана, у виконанні яких брали участь 55 академічних і 333 галузевих науково-дослідних та інших установ, 38 вищих учбових закладів²¹. На основі теоретичних і прикладних досліджень в республіці провадилася велика робота по раціональному використанню трудових, матеріальних і природних ресурсів.

Екологічна політика КПРС охоплює не тільки сферу промисловості, а й сільського господарства. Травневий 1982 р. Пленум ЦК КПРС схвалив Продовольчу програму СРСР на період до 1990 року, розроблену відповідно до рішень XXVI з'їзду КПРС. Передбачені програмою завдання по підвищенню добробуту радянських людей пов'язані з раціональним використанням земельних, водних та інших природних ресурсів на основі розробки та впровадження енергозберігаючих, ґрунтозахисних та індустриальних технологій вирощування сільськогосподарських культур у різних природних регіонах країни²².

Необхідність вирішення екологічної проблеми все більше позначається і на міжнародних відносинах, породжуючи в них нові форми конструктивного співробітництва між державами. Воно є важливим фактором зміцнення миру і взаєморозуміння між народами країн з різним суспільно-політичним ладом.

Визначну увагу вирішенню екологічної проблеми приділено на XXVII з'їзді КПРС. У Політичній доповіді Центрального Комітету КПРС XXVII з'їздові відзначається: „Перед нами гостро постає завдання охорони

природи і раціонального використання її ресурсів. Соціалізм з його плановою організацією виробництва і гуманістичним світоглядом здатний внести гармонію у взаємовідносини між суспільством і природою. У нас вже здійснюється система заходів у цьому напрямі, відпускаються кошти, і чималі. Є і практичні результати". Одночасно в доповіді М. С. Горбачова зазначалося: „! все ж таки в ряді регіонів стан природного середовища викликає тривогу, і правильно громадськість, наші письменники порушують питання про бережне ставлення до землі, її надр, озер і річок, рослинного і тваринного світу”²³.

З'їздом поставлено важливі завдання в справі прискорення науково-технічного прогресу як головного фактора підвищення ефективності виробництва. Цього можна досягти, як зазначається в Програмі КПРС, шляхом радикального „поліпшення використання природних ресурсів, сировини, матеріалів, палива та енергії на всіх стадіях – від видобутку і комплексно? переробки сировини до випуску і використання кінцевої продукції”²⁴.

Виконання цих завдань вимагає великої і постійної уваги до питань екології в різних галузях народного господарства. Важливі завдання в цій справі покладаються на різні галузі науки.

На корінне поліпшення охорони водних ресурсів країни націлює постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР „Про першочергові заходи по поліпшенню використання водних ресурсів країни”, прийнята в січні 1988 р. Необхідно посилити охорону атмосферного повітря, забезпечити раціональне використання земель, поліпшити охорону надр і комплексне використання мінеральних ресурсів, продовжити створення і поліпшувати благоустрій зелених зон міст і селищ, посилити роботу по охороні, відтворенню та раціональному використанню рослинного і тваринного світу, підвищити дієвість державного контролю за станом природного середовища. „Розширите форми і методи участі в цій роботі громадських організацій і населення. Ви; оувати у радянських людей почуття високої відповідальності за збереження і примноження природних багатств, бережливе їх використання. Вдосконалювати управління справою охорони природи в країні”²⁵.

Рішення і заходи, визначені XXVII з'їздом КПРС, переконливо свідчать про те, що партії належить провідна роль у розробці стратегії вирішення проблем гармонізації взаємодії соціалістичного суспільства з природою. Втілення її у життя базується на зростаючій соціальній активності трудящих у соціалістичному суспільстві. Головні завдання щодо охорони природи та раціонального використання природних ресурсів, а також основні напрямки природоохоронної діяльності на сучасному етапі визначені у постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР „Про докорінну перебудову справи охорони природи в країні”, прийнятій в січні 1988 р.²⁶

Реалізація екологічної політики КПРС зумовить зміну соціальної функції природних ресурсів (лісу, води, повітря та ін.), які з джерела сировини поступово перетворюються у вирішальний фактор стабілізації навколишнього середовища та оздоровлення трудящих і які водночас активно вплинуть на рівень розвитку економіки та добробуту радянських людей.

- ¹ *Маркс К.* Капітал // *Маркс К., Енгельс Ф.* Твори. – Т.23. – С. 175.
- ² *Маркс К., Енгельс Ф.* Німецька ідеологія. // Там же. – Т. 3. – С. 16.
- ³ *Енгельс Ф.* Діалектика природи // Там же. – Т. 20. – С. 463.
- ⁴ *Маркс К.* Економічно-філософські рукописи 1844 р. // Там же. – Т. 42. – С. 108.
- ⁵ *Ленін В. І.* Засідання комуністичної фракції ВЦРПС // Повне збір. творів – Т. 43. – С. 157–158.
- ⁶ *Ленін В. І.* Доповідь про землю 26 жовтня (8 листопада) // Там же. – Т. 35. – С. 22–23.
- ⁷ Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. – Т. 1 1917–1928 годы. – М., 1967. – С. 15–17; Т. 2, 1929–1940 годы. – С. 346–349.
- ⁸ *Погорелов М. С.* Соціально-економічні проблеми охорони навколишнього середовища: (У світлі рішень ХХУІ з'їзду КПРС). – К., 1982. – С. 30.
- ⁹ Матеріали ХХУІІ з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу. – К., 1986. – С. 377–378.
- ¹⁰ Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. – К., 1982. – С. 8, 10, 20; Матеріали ХХІУ з'їзду КПРС. – К., 1971. – С. 65–66, 271; Матеріали ХХУ з'їзду КПРС. – К., 1976. – С. 48, 189; Матеріали ХХУІ з'їзду КПРС. – К., 1981. – С. 49, 171–172, 218–219; Матеріали ХХУІІ з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу. – К., 1986. – С. 59–60.
- ¹¹ Ведомости Верховного Совета СССР. – 1972. – № 39.
- ¹² Собрание постановлений правительства Союза Советских Социалистических Республик. – 1973. – № 2. – Ст. 6. – (Далее: СП СССР...).
- ¹³ Правда. – 1979. – 6 янв.; 1981. – 4 июля.
- ¹⁴ *Маркс К.* Капітал. // *Маркс К., Енгельс Ф.* Твори. – Т. 23. – С. 53.
- ¹⁵ Комуніст. – 1982. – № 14. – С. 37–38.
- ¹⁶ Матеріали ХХУІІ з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу. – К., 1986. – С. 169.
- ¹⁷ СП СССР... – 1973. – № 2. – Ст. 6.
- ¹⁸ Радянська Україна. – 1983. – 19 черв.
- ¹⁹ Развитой социализм: проблемы теории и практики. – М., 1980. – С. 127.
- ²⁰ Основні напрями економічного і соціального розвитку СРСР на 1981–1985 роки і на період до 1990 року. – К., 1981. – С. 22.
- ²¹ *Щербицкий В. В.* Научно-технический прогресс – забота партийная: Из опыта партийных организаций Украины по осуществлению решений ХХУІ съезда КПСС об ускорении научно-технического прогресса. – Киев, 1983. – С. 247.
- ²² Продовольча програма СРСР на період до 1990 року і заходи по її реалізації: Матеріали травневого Пленуму ЦК КПРС 1982 р. – К., 1982. – С. 54–55.
- ²³ Матеріали ХХУІІ з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу. – К., 1986. – С. 59.
- ²⁴ Там же. – С. 169.
- ²⁵ Там же. – С. 378.
- ²⁶ Правда. – 1988. – 17 січ.